

Piet Kamphuis, Harry de Roest, Peter Hommes en Frits Thissen,

Inleiding

Als we de Palmer-kritiek oppervlakkig doorlezen, valt onmiddellijk het ontbreken van de definiëring van begrippen op. Wat verstaat het H.A.K. bijvoorbeeld onder historisch-materialisme, burgerlijke geschiedopvatting en burgerlijke geschiedschrijving? We kunnen slechts gissen.

Hoe het ook zij, in de historisch-materialistische geschiedbeschouwing worden de productieverhoudingen centraal gesteld, hetgeen een monocausale verklaringswijze impliceert. We erkennen dat studies, gebaseerd op eendergelijke geschiedbeschouwing, ons inzicht in bepaalde perioden en gebeurtenissen hebben verrijkt. Te denken valt dan onder anderen aan baanbrekende studies van mensen als E. Kuttner en B. Porchnev 1). Waardevolle studies, omdat zij op grond van gedegen onderzoek van bronnen en literatuur tot de conclusie zijn gekomen, dat economische factoren inderdaad een belangrijke rol in de geschiedenis hebben gespeeld. We willen erop wijzen dat niet alleen economische factoren voor het begrip ("Verstehen") van de geschiedenis van belang zijn, maar dat de geschiedenis ook begrepen moet worden uit menselijke motieven. Daarbij tekenen we aan dat "een motief determineert niet tot éne en slechts éne gevolgelijke daad." 2) Waarom zouden factoren uit de sociaal-psychologische, institutionele, juridische, culturele en andere sferen een minder belangrijke rol spelen in het historisch gebeuren?

Wat wij dan ook willen stellen is destijds door J. Romein geformuleerd als "integrale geschiedschrijving". Hierover zegt hij in zijn kritiek op de AGN: "De poging daartoe is afgestuit op het bestaande specialisme, dat enerzijds wel vóórwaarde voor integrale geschiedschrijving is, maar anderzijds juist haar grootste vijand is gebleken. De

bestaande geschiedwetenschap immers is gespecialiseerd naar politieke -, economische -, naar sociale - of cultuur- en geestesgeschiedenis, terwijl mijn gedachte juist uitgaat naar een specialisering in periode, waarbinnen dan de behandeling zowel politiek, economisch, sociaal en cultureel zou moeten wezen." 3). Deze integrale geschiedschrijving moet o.i. worden uitgebreid in methodisch opzicht. Hiermee doelen wij op het instrumentarium van de sociale en andere wetenschappen. Landes en Tilly formuleren dit in hun History as Social Science 4) als volgt: "The changing character of historical evidence, the development of new techniques and concepts in related disciplines, the growing today of research by non-historians into historical problems - all of these imply that even those historians who are not themselves working in social science have to learn to read and use it if only to teach their students." 5)

Op dezelfde golfenlengte opereren historici rond het tijdschrift Annales (Braudel, Febvre, Labrousse, e.a.). Welke kansen heeft het HAK zich laten ontgaan door niet in samenwerking met strijders voor het socialisme uit andere disciplines, een interdisciplinaire kritiek op Palmer te schrijven. Vrijstaande voor Palmer's open doel hebben de leden van het collectief niet kunnen scoren! Daarnaast zouden we aan het historisch handwerk ten minste de volgende eisen willen stellen. Van welke geschiedopvatting men ook uit wil gaan, men dient er in zijn methode immer naar te streven het bronnenmateriaal "sine ira et studio" te beschouwen. Bovendien dient de onderzoeker er bij elk historisch onderzoek van uit te gaan dat formulering van een bepaald standpunt eerst kan geschieden, wanneer hij kennis heeft genomen van de vaak zeer verschillende inzichten over een bepaalde gebeurtenis, een bepaalde periode. Het is tevens onjuist bewust een tijdgebonden maatschappelijke realiteit terug te projecteren op andere situaties.

lijke realiteit terug te projecteren op andere situaties in verschillende perioden. Als vierde eis zouden we willen stellen dat algemene geschiedschrijving anno 1976 een mondiaal karakter moet hebben. Voldoet Palmer aan deze "eisen"?

In het hiernavolgende houden wij ons bezig met het eerste en laatste thema uit de Palmerkritiek, respectievelijk "Imperialisme" en "Koude Oorlog". 6) Bij de benadering t.a.v. het hoofdstukje over het imperialisme laten we ons leiden door het positief simplisme. 7) We hebben de desbetreffende hoofdstukken uit Palmer vergeleken met de Palmerkritiek om na te gaan in hoeverre de kritiek van het HAK gerechtvaardigd is. Aan onze tweede bespreking, gewijd aan de koude oorlog ligt een andere opzet ten grondslag. Gepoogd is het hoofdstuk uit de Palmerkritiek af te zetten tegen literatuur over dit onderwerp. Dit deden we vooral omdat we menen dat in het desbetreffende hoofdstuk van Palmer (en Joel Colton, die "has reworked and brought up to date the concluding chapter on the Contemporary Age" 8)) nauwelijks of geen aandacht besteed wordt aan de historiografie van de Koude Oorlog.

Het procédé dat de negen leden van het HAK-collectief in hun hoofdstuk over het imperialisme toegepast hebben is nogal eenvoudig. In de inleiding beschuldigen ze Palmer ervan dat hij weinig aandacht besteed aan de theorie van het imperialisme - de aandacht welke hij hier wel aan wijdt zou "onsamenhangend en daarmee methodologisch onverantwoord" zijn. 9) - tevens zou hij het imperialisme van na de Tweede Wereldoorlog niet als zodanig behandelen en ook zou hij een inconsequent gebruik maken van de termen "imperialism" en "new imperialism". Uit dit alles blijkt volgens het HAK-collectief overduidelijk de "onkunde" van Palmer 10), waarbij ze hem tevens verwijten dat hij "om zijn onkunde te verbergen" 11) allerlei drijfveren om tot imperi-

alisme over te gaan in een adem opsomt. Zo stellen zij op pagina drie in hun kritiek, dat Palmer geen duidelijke definitie geeft van het begrip imperialisme; wanneer we echter verder lezen zien we tot onze grote verbazing op pagina vier staan, "om alle aspecten van het imperialisme in een definitie te vatten, is uit de aard van een definite onmogelijk". Zelf benaderen ze het vraagstuk van het imperialisme vanuit de historisch-materialistische methode, die in hun ogen "een coherente imperialisme-theorie" zou bieden. 12) Voor dat doel hebben ze uit hun nachtkastjes Lenin's Het imperialisme als hoogste stadium van het kapitalisme (Moskou, 1966) gehaald, wiens beschrijving van het imperialisme volgens de schrijver "uiteraard gewijzigd of verfijnd" kan worden. 13) Deze verfijning menen ze gevonden te hebben in de ongetwijfeld erudiete studies van P.M. Sweezy, Theorie der kapitalistische ontwikkeling (New York, 1966), The present ashistory (New York-Londen, 1971) en diens in samenwerking met P.A. Baran geschreven werk Monopoly Capital (Harmondsworth, 1973). Hoofdzakelijk op basis van deze literatuur hebben ze hun "coherente imperialisme-theorie" opgesteld. Deze pretentieuze stellingname van de Leidenaren zou o.i. alleen te rechtvaardigen zijn wanneer ze op grond van een gedegen studie van het imperialisme tot de conclusie gekomen waren, dat de historisch-materialistische benadering de juiste is. Dit is bij het HAK-collectief zeker niet het geval, gezien hun met een natte vinger samengestelde literatuurlijst - waarbij tot onze grote verbazing Karl Marx ontbreekt. 14) Op basis van de uittreksel van genoemde werken, gaan ze over tot het vergelijken van het door Palmer beschrevene en hun eigen "konsistente imperialisme-theorie". 15) Ze komen al meteen tot de conclusie dat hij op onsamenhangende wijze wat kenmerken opsomt, en om zijn onkunde te verbergen vervalt hij soms in uitgebreide litanieën. 16) Deze qualificatie heeft Palmer te danken aan het feit dat hij naast de economische factoren, die volgens het collectief

alleen-zaligmakend zijn, het ook aangedurfd heeft politieke-, psychologische-, religieuze- en andere motieven op te sommen, die eveneens een rol hebben gespeeld in de late negentiende eeuw, de tijd van het nieuwe imperialisme.

We erkennen dat het HAK-collectief recht heeft op een eigen visie, waar- bij het eveneens hun goed recht is te poneren dat economische factoren de drijfveer zijn geweest. Het gaat ons echter te ver wanneer onze Leidse broeders in hun ijver om hun gelijk aan te tonen een aantal van de meest elementaire regels in het historisch handwerk overboord zetten: onduidelijkheden, wanneer gepoogd wordt onkunde te camoufleren, verkeerd citeren, uit het verband citeren, zonder kennis van zaken oordelen. Om een eenvoudig voorbeeld te noemen. Het is het HAK-collectief niet geheel duidelijk dat de Engelse politicus, die aandrang op een Commonwealth-system, Joseph Chamberlain (1836 - 1914) heette en niet zoals de schrijvers menen: Chamberlaine. En passant wordt bovendien gesuggereerd dat "men" vond, dat de mensen moesten leren denken in "Ueber- und Untermenschen termen". 17) Uit de context konden wij helaas niet opmaken wie of welke groepering door de leden van het HAK-collectief van racisme beticht worden! We zullen ons bij de bespreking van de Palmer-kritiek laten leiden door een waslijst die we opstelden bij het kritisch doorlezen van het werk van het HAK-collectief. Van een aantal onderdelen waar onze kritiek zich op richt zullen we voorbeelden geven. Jammergenoeg hebben we ons terwille van de plaatsruimte tot een selectie moeten beperken. De onderwerpen zijn ruwweg te rubriceren in onduidelijkheden, in verkeerd citeren, fouten, monocausale verklaringen en terugprojectie van de schrijver van het HAK-collectief. Aan de hand hiervan komen we dan tot een conclusie met betrekking tot dit hoofdstuk.

De Leidse schrijvers geven in roerende bewoordingen weer op welke wijze het imperialisme in de derde wereld-

landen een monocultuur bevorderde, waardoor de economie van dergelijke landen erg kwetsbaar werd. Als gevolg van de westerse investeringen waren de inheemse landbouw en ambachten op de fles gegaan, zodat volgens hen er een grote structurele werkloosheid in deze landen ontstond. We vragen ons af of de term "structureel" in deze context wel een juiste is; immers, in hoeverre was er sprake van een "structurele werkloosheid" in de oude beschavingen van deze gebieden voordat de westerlingen gingen ontwrichten? De ruilvoet (de verhouding export : import) zou zich voor de ontwikkelingslanden steeds negatiever ontwikkeld hebben. Natuurlijk stellen we dan de vraag: "Hoe komt het dan dat de technologische vooruitgang, waarvan de schrijvers het negatiever worden van de ruilvoet voor ontwikkelingslanden toeschrijven, zich in de meer ontwikkelde landen sneller heeft ontwikkeld dan in deze gebieden? Schrijvers menen de oplossing in de volgende frase gevonden te hebben: "Want de imperialistische landen zijn bij het tot stand komen van een wereldmarktprijs nu in staat hun produkten boven de waarde te verkopen..." 18) In een noot (5a) wijzen de schrijvers erop dat ze het huichelachtig vinden van de bourgeoisie om over onderontwikkelde landen te spreken zonder zich ook maar af te durven vragen wie die onderontwikkeling veroorzaakt heeft. Wij hebben de indruk dat de Hakkers - net zoals de negentiende-eeuwse ontdekkingsreizigers deden - een bepaalde fase in de westerse beschaving als criterium te gebruiken voor ontwikkeling.

Nadat ze herhaaldelijk de grote monopolies aan de staat gelijkgesteld hebben (o.m. pagina's 4 en 7) pogen ze in hun hoofdstuk "De rol van de staat" deze stelling aannemelijk te maken door te verwijzen naar P. Odell's Olie en Macht (Aula 460) - een werk dat overigens niet op de literatuurlijst voorkomt. In deze publicatie kan men volgens het collectief lezen "hoe de staat zich vaak richt naar de belangen van de grote oliemaatschappijen, omdat de verhouding Staat Bourgeoisie te ingewikkeld is om binnen

dit kader te behandelen". Met deze bewijsvoering wordt het hoofdstukje besloten! Degene die een aannemelijke uitleg kan geven voor een dergelijk duister geheel, verwelkomen wij van ganser harte.

Aan de hand van een drietal tabellen 19) komt het collectief tot de conclusie dat hun imperialisme-theorie "een tamelijk natuurgetrouwe beschrijving is van het verschijnsel imperialisme" 20). De tabellen tonen namelijk aan dat de inkomsten uit de ontwikkelingslanden voor de rijke landen groter zijn dan de investeringen in die landen. En een tweede dat de economieën van de ontwikkelingslanden in sterke mate gekenmerkt worden door monocultures. Vervolgens stellen de schrijvers op pagina twaalf dat de meer ontwikkelde landen met groeiende afzetproblemen in eigen land komen te zitten. Hierdoor zou de export van afgewerkte producten een dringende noodzaak zijn geworden en dat terwijl er in de V.S. "nog miljoenen mensen in slums wegteren". 21) "Zoals de U.S. News and World Report het uitdrukte: "The feeling grows that the U.S. Market, while huge, is relatively 'saturated'." (dat de schrijvers ook hier uit de tweede hand citeren spreekt vanzelf) 22) We kenden eerst de betekenis van het werkwoord 'to saturate' niet; gelukkig bracht een woordenboek uitkomst - 'to saturate' is verzadigen - toen werd ons ook de bolle waanzin van deze alinea duidelijk, tenminste wanneer we ervan uit gaan dat ook de miljoenen armen recht hebben op een menswaardig bestaan.

We zouden ook een bloemlezing kunnen opstellen van de fouten gemaakt in de Palmer-kritiek. Om de lezers een dergelijke lijst te besparen zullen we volstaan, naast het eerder genoemde enigszins flauwe voorbeeld over Chamberlain, met een vrij willekeurige keuze.

Zo stellen de schrijvers op pagina 7, dat Palmer "slechts enkele woorden" wijdt aan de territoriale expansie van de imperialistische mogelijkheden. Palmer doorbladerend constateren we dat hij enige hoofdstukken aan deze materie wijdt; zie zijn hoofdstukken 78 t/m 83, d.w.z. Palmer wijdt ruim 35 bladzijden aan

dit vraagstuk. Ook met de jaartallen nemen ze het niet al te nauw. Een voorbeeld. Birma werd pas in 1886 door Engeland geannexeerd en niet al in 1881 23) Op dezelfde pagina suggereren de schrijvers dat de uitbreiding van het koloniale bezit van een land als Engeland gepaard ging met "bloedige veroveringstochten". Dit lijkt ons een simplificatie. Voor bepaalde gebieden gaat de stelling op, maar voor een aantal van de door de schrijvers in het staatje op pagina zeven genoemde gebieden is het bezijden de waarheid. Zo hebben de turken in 1878 aan de conferentietafel Cyprus aan de Engelsen afgestaan, zonder dat de Engelsen daarvoor een bloedige veroveringstocht moesten organiseren.

Vrij beledigend voor de arbeidersklasse in landen als Vietnam vinden we het onderscheid dat de schrijvers mene te moeten maken tussen arbeiders en nationale vrijheidsstrijders 24); streven niet veel arbeiders in nationale vrijheidsbewegingen?

Met citeren neemt het collectief het ook niet al te nauw. We geven drie voorbeelden. Wanneer de schrijvers pogen aan te tonen dat de investeringen van de westerse landen in de derde wereld voor een deel gedaan worden om bevriende relaties aan de macht te houden (pagina vijf) dan halen zij hun informatie uit Feis' Europe the World's Banker, 1870-1914. Wanneer we echter de noot 6 waarnaar verwezen wordt, in het notenapparaat bekijken zien we tot onze niet geringe verbazing P. Sweezy wederom opduiken. Citeren de schrijvers hier uit de tweede hand? En dat terwijl Feis op hun literatuutlijst voorkomt.

Ons tweede voorbeeld. Schrijvers bespreken de vraagtekens welke Plamer bij een aantal punten van Lenin's imperialisme-theorie plaatst. Zo stellen zij, dat Palmer het aspect van de goedkope grondstoffen en levensmiddelen als argument tegen het investeringsaspect gebruikt. We willen er op wijzen. dat Palmer op de genoemde pagina's 671 nergens spreekt van goedkope en dat zij het aspect van de afzetmarkten, zoals door Plamer genoemd, volledig weglaten. In een tabel die de procentuele toename van de kapitaalexport weergeeft van Engeland, Duitsland en Frankrijk over de periode 1862-1914 en welke afkomstig zou zijn van Lenin,

menen ze deze kritiek van Palmer op Lenin te kunnen weerleggen. Tot onze grote schrik hebben we in Lenin's werk nergens dit gereproduceerde staatje kunnen vinden 25). Een derde opmerking. In de Palmer-kritiek 26) verwijzen de Leidenaren in hun bespreking van het Racisme naar bladzijde 639 van History of the Modern World 27); ze zullen hier waarschijnlijk bladzijde 673 bedoelen waar Palmer het "social darwinism and popular antropology" behandelt. Enkele regels verder stellen ze dat Palmer Marx en Lenin citeert. Ook dit is onjuist. Palmer citeert niet maar geeft alleen de gedachtenwereld van beide denkers weer.

Naast de in een ander verband reeds genoemde voorbeelden met betrekking tot terugprojectie over de "structurele werkeloosheid" en de relatie tussen arbeiders en nationale vrijheidsstrijders, zouden we ook willen attenderen op de grote mate van invloed welke de schrijvers aan de inlichtingendiensten toekennen in de beginperiode van de territoriale expansie in de laat negentiende eeuw. Schrijvers hebben zich hierbij vermoedelijk laten meeslepen door de recente onthullingen van het optreden van de CIA in landen als Chili en Griekenland. In alle onschuld vragen we ons af hoe sterk de Engelsen "inlichtingendienst", voor het gemak zullen we het vraagstuk van de naamgeving maar vergeten, in Oost Afrika omstreeks 1880 was.

In de inleiding wezen we er reeds op dat de Palmer critici herhaaldelijk monocausaal verklaren. We zullen dit aan de hand van een aantal voorbeelden nader toelichten. Een van de elementen, waardoor de eerste wereldoorlog werd gestimuleerd, was de wrijving die er tussen de belangrijkste Europese staten bestond n.a.v. koloniale geschilpunten. De ondelinge betrekkingen tussen die staten werden hierdoor sterk vertroebeld. De stelling van het collectief dat als gevolg van het imperialisme alléén de oorlog uitbrak gaat ons duidelijk te ver en komt ons als onjuist voor 28). Ook hier komt weer de rechtlijnige verklaringswijze van de Palmer critici naar voren. Bij de politiek die leidinggevende politici

in het jaar 1914 en natuurlijk ook in de jaren daaraan vooraf gaande voerend, is het bovendien belangrijk te erkennen dat menselijke factoren een bijzonder grote rol speelden in de besluitvorming. Wij verwijzen in dit geval naar de simulatie Hermann, F en Hermann, M.G. An attempt to simulate the outbreak of world war I, in American Political Science Review, vol. LXI, (1967), 400-416.

Schrijvers stellen op pagina 9, dat de V.S., de politieke onafhankelijkheid van de koloniën hebben bevorderd ten einde op deze wijze vrijheid van handelen te krijgen in deze gebieden. De V.S. zouden het dekolonisatieproces dus bevorderd hebben terwille van hun economische belangen. We zouden hier tegenover willen stellen, dat ook ideële overwegingen een rol hebben gespeeld bij de bepaling van het Amerikaanse buitenlandse beleid. Hun opvatting als "to make a world save for democracy" zoals geuit door President Wilson, zien we in een ander jasje terug komen in het Atlantic Charter van 1941. In een van de bepalingen van dit Charter wordt immers in extenso het zelfbeschikkingsrecht der volkeren erkend. In hoeverre mogen we een dergelijk beleid uitsluitend beoordelen in het raam van de economische belangen van de V.S.? (zie hoofdstuk over de koude oorlog).

We plaatsen ook vraagtekens bij de traditioneel marxistische opvatting, zoals op pagina door het HAK-collectief verwoord, dat alleen door de investeringen in arbeidskracht meerwaarde gevormd kan worden. We hebben de indruk dat productiviteit ook kan toenemen door factoren als betere organisatie, en een prettiger werksfeer. Ook dan kan de winst stijgen zolang de prijzen en de hoeveelheid arbeidskosten constant blijven. Het is trouwens opvallend dat de Leidenaren totaal geen belangstelling hebben voor het prijsniveau der producten - en dat terwijl het grootste deel van de producten door de modale werknemer geconsumeerd wordt.

Tenslotte nog dit. Het is volstrekt logisch - hetgeen het collectief Palmer verwijt 29) - dat Palmer geen hiërarchische structuur aanbrengt binnen de factoren, welke hij als

oorzaken van het nieuwe imperialisme ziet. Immers, Palmer gaat er van uit dat voor ieder land een andere combinatie van factoren tot imperialisme geleid heeft. Het is daarom vrij onzinnig om Palmer dit verwijt te maken 30). Zelfs als we voor een land de factoren die leiden tot een imperialistische politiek hebben vastgesteld, dan nog is het moeilijk hierin een rangorde aan te brengen. Bijvoorbeeld: indien Sumatra niet verkend was door bepaalde personen, die hetzij om avontuurlijke -, hetzij om beschavings, hetzij om wetenschappelijke redenen daar heen waren getrokken, dan was van het gebied nooit bekend geworden dat het delfstoffen bevatte en was er voor de Koninklijke Shell geen aanleiding geweest het gebied te exploiteren.

Bij het doorlezen van de Palmer kritiek zijn we ons steeds meer gaan ergeren. Niet alleen aan de pretencieuze toon waarmee de schrijvers menen te moeten schrijven maar ook aan de vele fouten, infame suggesties, verkeerde citaten. Wij hebben dan nog het (on)geluk enigzins behept te zijn omtrent het besproken tijdvak; voor een leek is deze Palmercritiek een onleesbaar stuk van - wege de vele nietszeggende en/of onbegrijpelijke opmerkingen. Een stuk bovendien dat enkel enig licht werpt op het probleem van het imperialisme zoals dat in bepaalde kringen van historisch-materialistische wetenschappers gezien wordt. Het ware aanbevelenswaardig dat er eens een consistente en heldere historisch-materialistische visie op het vraagstuk van het imperialisme verscheen, waarin de resultaten van de moderne historische wetenschap en neven wetenschappen verwerkt zouden zijn. Op grond van een dergelijke studie zou men tot een vergelijking met het door Palmer beschrevene kunnen overgaan, waarbij men de laatste evenwel het recht op een eigen visie moet blijven gunnen.

Onze conclusie - na het doorwerken van de HAK-critiek - luidt dan ook dat de lezers na lezing van Palmer en de HAK-critiek steeds meer tot de ontdekking

zullen komen dat Palmer een overzichtelijk en helder schrijver is. Hij poogt - A History of the Modern World is niet voor niets een handboek - om de verschillende visies op een probleem zo goed mogelijk tot hun recht te laten komen. De lezer kan op basis van het door hem geleverde materiaal zelf zijn keuze maken.

NOTEN

1. Kuttner, E., Het hongerjaar 1566 (Amsterdam, 1964)
- Porchnev, B., Les soulèvements populaires en France de 1623 à 1648 (Parijs, 1963)
2. Chorus, A., "Geschiedenis als makropsychologie. Het probleem der wetenschappelijke methode" in: T.v.G., 1974, 1-15, p.5.
3. Romein, J.M., Eender en Anders, 12 nagelaten essays (A'dam, 1964) 29
- Romein, J.M., Op het breukvlak van twee eeuwen, Vol.I (A'dam, 1967) p.7-8.
4. Landes, D.S., en Tilly, Ch., History as social science (Englewood Cliffs, 1971)
5. Landes en Tilly, p.1-2.
6. Palmer, R.R., en Colton, J., A History of the Modern World (New York, 1971⁴) 664-709 en 900-1010. HAK-publikatie, no 1 (Leiden, 1975) pp.2-16 en 58-76.
7. Koot en Bie, "100-76 voornemens" in VPRO-gids, kerst 1975.
8. Palmer, R.R., v.
9. HAK, 3
10. Ibid., 5
11. Ibid., 5
12. Ibid., 3
13. Ibid., 4
14. Ibid., 16
15. Ibid., 5
16. Ibid., 5
17. Ibid., 8
18. Ibid., 5
19. Ibid., 10
20. Ibid., 11
21. Ibid., 11
22. Ibid., 11
23. Ibid., 7
24. Ibid., 8
25. Lenin, W.I., Het imperialisme als hoogste stadium van het kapitalisme (Moskou, 1966)
26. HAK, 8.
27. Op bldz.639 komen we een beschouwing over het socialisme en de vakbonden tegen!
28. HAK, 9
29. Ibid., 6
30. We hebben de indruk dat het collectief de hoofdstukken 80 t/m 83 niet bekeken heeft.

Het HAK en de Koude Oorlog

Een kritiek

Voordat wij aandacht aan de inhoudelijke kant van het HAK-hoofdstuk in de Palmerkritiek zullen wijden, zijn algemene opmerkingen gepast.

In de eerste plaats maakt het HAK niet duidelijk wat precies onder het begrip Koude Oorlog verstaan moet worden. Het lijkt ons aanbevelenswaardig aan te geven welk(e) aspect(en) in het conflict, dat Koude Oorlog heet, centraal staan. Een dergelijke aanduiding lijkt temeer noodzakelijk, opdat op grond ervan een afbakening van het conflict in de tijd mogelijk wordt, hoewel natuurlijk sprake kan zijn van verschillende periodes, althans gemeten naar de intensiteit van het conflict. (1) Het HAK blijft in deze in gebreke en laat de Koude Oorlog, zonder expliciet aan te geven waarom, in 1917 beginnen (p.58). In tegenstelling tot het HAK wordt door Palmer wél een poging ondernomen het begrip Koude Oorlog nader te omschrijven: "From 1945 on, there set in a diplomatic and ideological clash of interests and ideas which came to be known as the Cold War (...)," (Palmer, p.933.). Wanneer Palmer spreekt van een ideologische en diplomatieke botsing van belangen en ideeën, betekent dit natuurlijk niet, dat verschillen op het ideologische en diplomatieke vlak al niet vóór 1945 zouden hebben kunnen bestaan. Pas na 1945 kwam het echter tot een botsing. Diplomatiek zou dit verschil in de periode vóór 1945 (en ook in de periode vóór 1917!) kunnen liggen in de tegenstelling van belangen bij de benadering van derde staten. Ideologisch zou dit verschil in de periode vóór 1945 kunnen liggen in de tegenstelling communisme versus anti-communisme. Door Palmer worden derhalve impliciet verbanden tussen de "clash" na 1945 en de verschillende uitgangspunten in de periode vóór 1945 ontkend.

Het HAK verwijt Palmer dat hij met betrekking tot de Koude Oorlog geen verband heeft gezocht met het anti-communisme in de periode vóór

1945 (p.58). Een dergelijke opmerking van het HAK brengt met zich mee, dat het HAK het anti-communisme als de enige oorzaak aangeeft voor het ontstaan van de Koude Oorlog. In de tweede plaats zou op het diplomatieke vlak ook een verband tussen het conflict in de periode na 1945 en de situatie daarvoor aangegeven worden.

Wij zijn het eens met een conclusie van de ook door het HAK aanbevolen historicus Barraclough, dat het bijzonder moeilijk is ideologische en diplomatieke componenten in een conflict te scheiden: Barraclough stelt immers, dat "ideologies are so closely bound up in practice with interests that the part they play in events is extremely difficult to disentangle and assess. To take only the most obvious example, it is evident that the conflict after 1947, between the United States and the Soviet Union was not simply a clash of ideologies but a struggle of competing interests, the origin of which can be traced back many years before the Bolshevik revolution of 1917." (2) De tweede algemene opmerking betreft de verschillende stromingen in de historiografie van de Koude Oorlog. Ook hieraan wijdt het HAK geen aandacht, hoewel zij expliciet partij kiest in deze discussie. Het is heel merkwaardig, dat de meningsverschillen tussen historici over de oorsprongen en de voortgang van de Koude Oorlog niet zo zeer de feitelijke gebeurtenissen betreffen, als wel het onderlinge verband tussen die feiten en de interpretatie ervan. Zo zijn er verschillende "scholen" ontstaan in de beschrijving van de geschiedenis van de Koude Oorlog. Aanvankelijk deden de opvattingen van de "orthodoxe school" het meest opgeld, maar mede onder invloed van de Amerikaanse rol in Zuidoost-Azië en de maatschappelijke veranderingen in de jaren '60 kwamen een aantal Amerikaanse historici tot een kritische "reassessment" van de Amerikaanse buitenlandse politiek na de Tweede Wereldoorlog: de zogenaamde "revisionisten". Onder deze revisionisten zijn echter weer gradaties aan te brengen tussen de "soft" (Alperovitz) en de "hard" (Kolko, HAK!) revisionisten, terwijl onlangs ook de "post-revisionists" (Gaddis) hun licht op de onderhavige probl

onderhavige problematiek hebben laten schijnen. Reeds eerder had men "revisionisten avant la lettre" zoals de onlangs overleden P.M.S. Blackett en I.F.Stone. Tevens bestonden er nog revisionisten die het Amerikaans buitenlands beleid van vooral Roosevelt en Truman critiseerden, maar dan als te "soft on Communism". Ook binnen de groep van "orthodoxen" kunnen gradaties aangebracht worden. Zoals uit dit zeer beknopte overzichtje moge blijken, bestaat er een veelheid aan interpretaties van de oorsprong en voortgang van de Koude Oorlog.

Dit alles laat het HAK echter ongestoord aan zich voorbij gaan om de lezers van de Palmer-kritiek te vergasten op een simplistisch, "recht-voor-de-raap" verhaal over de Koude Oorlog, daarbij niet schromend duidelijk te kiezen voor een bepaalde opvatting. Daar het HAK de pretentie heeft een werkelijker beeld van de Koude Oorlog te geven dan Palmer doet, een pretentie die ons tussen haakjes volkomen vreemd is, zouden wij het HAK een wijs gezegde (waarschijnlijk) burgerlijke historicus Seabury willen voorhouden: "The history of the Cold War remains to be written." (3) Dit gezegde blijkt in 1976 nog steeds te gelden en daar verandert het hoofdstuk van het HAK-collectief over de Koude Oorlog niets aan. (4) Wij zouden zelfs willen zeggen integendeel, deze analyse van het HAK is een stap terug op de weg naar het bereiken van het ideaal van Seabury, voor zover dat mogelijk is. Het beeld dat het HAK geeft van de Koude Oorlog is "subjektief, bevangen, eenzijdig en onsamenhangend", terwijl de "kommunistische staat" de "good guy" en de Westerse parlementaire democratie de "bad guy" is. Het beeld dat het HAK van de Koude Oorlog schetst draagt op haar manier een steentje bij aan de vorming van het beeld van een "Uncle Sam", die gereed staat de "kommunistische" staten (en misschien Derde-Wereld-landen) onder de voet te lopen (vrij naar p.58).

Als wij het goed begrepen hebben, laat het HAK de Koude Oorlog beginnen na 1917 en wel met de mi-

litaire interventies van enige staten na de Russische Revolutie. Tot 1929 zou de houding van het Westen ten opzichte van de Sovjet-Unie vijandig geweest zijn. Het HAK vraagt zich echter niet af, afgezien van de kwestie van de fundamentele tegenstelling tussen het maatschappelijk en economische stelsel van het Westen en dat van de Sovjet-Unie, hoe die vijandige houding van het Westen bevorderd werd of getemperd had kunnen worden. Er spelen zich in de jaren twintig en dertig een aantal gebeurtenissen af in de Sovjet-Unie, die begrijpelijkerwijs door het Westen sterk werden afgekeurd en voedsel gaven aan een vijandige houding ten opzichte van de Sovjet-Unie. Tijdens de burgeroorlog van 1918-1922 woedde er een bijzonder wrede terreur in de Sovjet-Unie. De enorme menselijke ellende die veroorzaakt werd door de gedwongen collectivisatie van de landbouw en de liquidatie van de "koelakki" evenals de stalinistische terreur in de jaren dertig, toen een groot deel van de oude revolutionaire garde geëlimineerd werd, lieten toch wel een geweldige sinistere indruk achter in het Westen. Ook moet nog gewezen worden op de activiteiten van de Derde Internationale, zoals de "Zinoviev-letter" en de linkse koers van het congres van 1928 (sociaal-democraten werden "sociaalfascisten"), die niet bevordelijk waren voor het kweken van een gunstig "image" van de Sovjet-Unie in het Westen. Een aantal van deze gebeurtenissen noemt het HAK in haar hoofdstuk over de Russische Revolutie (pp. 41-43), maar ook in dat hoofdstuk wordt er geen verband gezocht tussen deze gebeurtenissen en de slechte relaties tussen het Westen en de Sovjet-Unie. In wezen voelde het Westen zich bedreigd in haar maatschappelijke en economische orde door de Sovjet-Unie, althans door de missionaire repercussies die de Russische Revolutie op bepaald niet geringe groepen in West-Europa had. Dit had een vijandige houding van het Westen ten opzichte van de Sovjet-Unie ten gevolge. De Sovjet-Unie liet echter niets na om deze vijandige houding te bestendigen. Hoe men ook over de bovengenoemde gebeurtenissen moge

denken, niet ontkend kan worden dat deze een enorme psychologische "impact" op een groot deel van de bevolking van West-Europa hadden. Dat Stalin dit zelf waarschijnlijk beter beseftte dan het HAK blijkt wel uit het opheffen van de Comintern in 1943!

Volgens het HAK veranderde na de "great crash" in 1929 deze houding van het Westen, daar "de direkte ondergang van het socialistische systeem er niet meer in zat, en dat men dus naar positievere middelen moest zoeken om de S.U. te beïnvloeden." Wat zijn die positievere middelen, die het Westen moest gaan gebruiken? Zijn dat soms de drang naar economische samenwerking met en politieke erkenning van de Sovjet-Unie? En is dan het negatieve middel het besluit in 1919 de Sovjet-Unie te isoleren door een "cordon sanitaire"? Alvorens over te gaan tot een bespreking van de periode van de echte "clash", de periode na 1945, willen wij nog enige op- en aanmerkingen maken op de behandeling van de vooroorlogse periode door het HAK. Het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk wordt verweten in 1938 te München de Sudeten-Duitsers aan Hitler te hebben verkwaanseld (p.60). Men kan zich echter afvragen of het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk militair gezien in staat waren afdoende weerstand te bieden aan Hitlers plannen. De militair zwakke positie van het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk ten opzichte van Duitsland wordt overigens door het HAK wel gereleveerd, wanneer het terecht stelt, dat Stalin de Duitse inval in de Sovjet-Unie later verwachtte, daar "hij de sterkte van de Franse en Engelse legers overschatte en dacht, dat hij de Duitse troepen langer tegen zouden kunnen houden." (p.61). Een verband tussen de zwakke militaire positie van het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk ten opzichte van Duitsland en de concessies van beiden op de conferentie van München wordt echter door het HAK niet gelegd. Na de conferentie van München zou de politiek van Stalin bepaald zijn door het afweten van wat van belang kon zijn voor de veiligheid van de Sovjet-Unie.

Aanvankelijk zou de Sovjet-Unie nog gepoogd hebben een overeenkomst met Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk te sluiten teneinde de agressieve expansie van Duitsland tegen te gaan, maar door het grote wantrouwen van deze landen ten opzichte van de communisten is hier niets van gekomen. In naam van de veiligheid van de Sovjet-Unie werd toen het Molotov-Von Ribbentrop-pact gesloten. Bij dit verdrag behoorde een geheim protocol, waarbij Finland, Estland en Letland (Litauen dan?) onder de Russische invloedssfeer zouden vallen en het oostelijk deel van Polen en Bessarabië (Roemenië) door de Sovjet-Unie ingelijfd zouden mogen worden. Dat de Sovjet-Unie Polen binnenviel, in oorlog geraakte met Finland en Estland, Letland, Litauen en Bessarabië inlijfde wordt door het HAK als feit vermeld. (pp.60-61). De Volkenbond wordt zelfs min of meer verweten, dat ze tegen de agressie tegen Finland optrad (p.61). Het valt op dat het HAK dit soort problemen als een machtspolitiek feit accepteert, evenals de bolsjewisering van Oost-Europa na 1945 (p.66). In dit opzicht meet het HAK dan ook duidelijk met twee maten, daar een machtspolitiek optreden van het Westen zowel vóór de Tweede Wereldoorlog als er na steeds afgewezen wordt, vaak met een beroep op morele waarden. Terecht begint het HAK, naast het constateren van het wantrouwen dat reeds voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog bestond tussen de hoofdrolspelers in het naoorlogse conflict, de feitelijke oorzaken voor dit conflict in de gebeurtenissen tijdens de Tweede Wereldoorlog te zoeken. Zoals Kolko al opmerkte was het "German foreign policy that created the wartime alliance, and once that external threat was removed there is nothing surprising in the disunity that followed." (5) Om tot een harmonieuze naoorlogse eenheid te komen, hadden de geallieerden echter te veel verschillende oorlogsdoeleinden. Gaddis is van mening, dat de Amerikaanse oorlogsdoeleinden geformuleerd werden om de gevolgen van de maatregelen van de

Geallieerden ten opzichte van Duitsland tijdens het Interbellum te voorkomen. In de eerste plaats zouden de staten die de oorlog begonnen waren totaal verslagen, ontwapend en bezet moeten worden. In de tweede plaats zou het bevorderen van het zelfbeschikkingsrecht van alle volken en het voorkomen van nieuwe economische depressies van belang zijn, terwijl ten derde de Verenigde Staten lid zouden worden van een naoorlogse collectieve veiligheidsorganisatie. Ten vierde moesten de leden van het "monsterverbond", de geallieerden, tot vriendschappelijke relaties zien te komen, die na de oorlog bestendig moeten worden. (6) Uit deze laatste regels blijkt al dat de geschiedsschrijving over de Koude Oorlog in grote mate belemmerd wordt door haar "Amerikano-centrische" karakter. Dit wordt vooral bevorderd door de eenzijdigheid in de toegankelijkheid van de bronnen. Wat betreft primaire bronnen staat men wat de Sovjet-Unie betreft, behoudens enige uitzonderingen (7), voor een gesloten deur, terwijl het Verenigd Koninkrijk qua toegankelijkheid van de bronnen ook achter blijft bij de Verenigde Staten. Toch menen wij dat dit ons niet ervan weerhouden mag enige opmerkingen te maken over de Russische en Britse oorlogsdoeleinden. Uitgaande van de bovengenoemde Amerikaanse doeleinden blijken de Sovjet-Unie en het Verenigd Koninkrijk niet achter het punt van het zelfbeschikkingsrecht te staan. Toen dit principe verankerd werd in het Atlantic Charter (1941) kon het slechts voorwaardelijk door het Verenigd Koninkrijk (met uitzondering van het Gemenebest) en de Sovjet-Unie ("Considering that the practical application of these principles will necessarily adapt itself to the circumstances, needs, and historic peculiarities of particular countries, (.....).") aanvaard worden (8). De politiek die moest leiden tot het voorkomen van economische depressies en onder andere het afbreken van tariefbarrières beoogd werd door met name de het Verenigd Koninkrijk met pijn in het hart aanvaard. Zie hiervoor bijvoor-

beeld de moeilijke onderhandelingen tussen de de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk over de Lend-Lease-overeenkomst, waar in artikel VII deze economische politiek vastgelegd was (9).

In de oorlogsdoeleinden van de Sovjet-Unie lijkt het begrip veiligheid met kapitale letters geschreven te staan. Dit thema keert van Russische zijde terug bij alle onderhandelingen tussen de Grote Drie. De ideologische component stond in deze bij Stalin op een zeer laag pitje en werd op een zeer selectieve wijze gebruikt. Bezieet men Stalins territoriale eisen, dan valt op dat er in deze naar gestreefd werd het grondgebied van het tsaristische Rusland in oude omvang te herstellen. Dit is duidelijk bij de territoriale afspraken in het Molotov-Von Ribbentrop-pact; bij Stalins prijs voor deelname aan de oorlog tegen Japan te Yalta (gebieden die in 1905 aan Japan verloren waren en ijsvrije havens, ook al een streven van de tsaren) en bij de eisen die Stalin stelde ten aanzien van Polen na de oorlog (gebieden verloren in de oorlog met Polen na de Russische Revolutie) (10).

Voor de Britse buitenlandse politiek tijdens de Tweede Wereldoorlog waren de belangrijkste oogmerken het Gemeenebest met zo weinig mogelijk kleerscheuren door de oorlog te slepen, terwijl Churchill een denken in vooroorlogse termen van "balance of power" niet ontzegd kan worden. Wezenlijk was echter dat het Verenigd Koninkrijk na de oorlog niet meer die machtsmiddelen bezat, die noodzakelijk waren haar opvattingen over de toekomstige wereldorde kracht bij te zetten, en gedwongen was zich, ondanks alle grote belangentegenstellingen, bij de Verenigde Staten aan te sluiten. Dit gebeurde ondanks het feit, dat zowel Stalin als Churchill in feite niet wezenlijk anders dachten over de toekomstige wereldorde ("balance of power", "spheres of influence") (11). Het HAK gaat niet in op deze versbhillen van inzicht over de toekomstige werelddording, waarmee in feite al kiem voor het naoorlogse conflict was gelegd. Het HAK zet heel

eenvoudig Roosevelt en Churchill af tegen Stalin, daarbij vergetend dat een van de hoofdthema's van een boek van Kolko de grote tegenstelling tussen de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk is (12). Deze factor kan bijvoorbeeld in een behandeling van de kwestie van het "tweede front" niet buiten beschouwing gelaten worden, zonder de positie van het Westen geweld aan te doen. Terecht constateert het HAK op p.62 dat de beslissing van Churchill en Roosevelt een tweede front te openen in Noord-Afrika en niet in West-Europa het wantrouwen van Stalin ten opzichte van zijn bondgenoten alleen maar bevorderd kan hebben. Dit wantrouwen werd echter beslist niet gevoed door de verlening van hulp aan de Sovjet-Unie in de vorm van een Lend-Lease-overeenkomst. De hulp van de Verenigde Staten aan de Sovjet-Unie kwam reeds eind 1941 op gang (13), zodat blijkt dat het belang van de hulp aan de Sovjet-Unie door het HAK duidelijk onderschat wordt. Immers, volgens het HAK begon de Russische oorlogsproductie pas in (of eind ?) 1943 haar invloed te doen gelden. Het is niet onwaarschijnlijk, dat de Lend-Lease-hulp "may well have saved the Russian front from collapse during the early part of the war" (14). Zeker is echter, dat de Lend-Lease-hulp niet voor 100% verantwoordelijk is voor de successen van de Russische oorlogsmachine.

Het HAK gaat vervolgens over naar een beschrijving van de conferentie van Teheran, eind 1943. (p.63) Zij doet dit aan de hand van het boek van Isaac Deutscher over Stalin. Herleest men de door het HAK geciteerde passages, dan komt daaruit een heel ander beeld naar voren dan het HAK aan de hand ervan geeft. Churchills plannen wekten naast dat van Stalin ook het verzet van Roosevelt op. Roosevelt, zo schrijft Deutscher, wilde de oorlog zo snel mogelijk beëindigen en hij wenste dat doel te bereiken tegen een kostprijs die zo gering mogelijk was. Vanuit dit gezichtspunt leek een invasie in Frankrijk vanuit het Verenigd Koninkrijk meer succes te garanderen dan een campagne in het

Middellandse Zee-gebied (de aanval via Italië had immers erg veel moeilijkheden veroorzaakt voor de Geallieerden). Dit doel op korte termijn overschaduwde in Roosevelt's "pragmatic, non-classicconscious mind, (...) the aftermath of the war, with its possible antagonisms and tensions that were already perplexing his British friend." Een andere omstandigheid die Roosevelt deed besluiten zich bij Stalins standpunt aan te sluiten, was de belofte van Stalin deel te nemen aan de oorlog tegen Japan, wanneer de strijd in Europa beëindigd was. Door Roosevelt's beslissing werd de zaak van het "tweede front" geregeld: operatie Overlord zou in mei 1944 uitgevoerd worden. Deutscher vervolgt, dat dit "a moment of Stalin's supreme triumph" was. Waarschijnlijk alleen hij en Churchill beseften de implicaties van deze beslissing: Europa werd nu militair in tweeën gedeeld, waarachter een politieke deling opdoemde. Er is dus duidelijk geen sprake van afwimpelen van een voorstel van Stalin, althans in de door het HAK geciteerde bron. Het is zelfs "Stalin's supreme triumph", zowel ten aanzien van de opening van het "tweede front" als ten aanzien van de militair-politieke implicaties van dit besluit. Verder rept het HAK met geen woord over de rol van Roosevelt in deze en de tegenstelling tussen Roosevelt en Churchill. 15)

Na de Teheran-conferentie behandelt het HAK de Yalta-conferentie (pp. 63-64). De basis voor samenwerking tussen de geallieerden werd niet alleen bepaald door de oorlog tegen Japan, maar meer door de oorlog tegen Duitsland en in het bijzonder de gevolgen van deze oorlog op de politieke situatie in Europa. De onderwerpen die op deze conferentie besproken werden waren immers de volgende: de oorlog tegen Duitsland; de bezetting van Duitsland; de herstelbetalingen die door Duitsland betaald moesten worden; de oprichtingsconferentie van de Verenigde Naties; "Declaration on liberated Europe" en een "Declaration on Poland"; de situatie in Joegoslavië en Bulgarij; Iran en een overeenkomst tussen de geallieerden betreffende Russische deelname aan de oorlog tegen Japan. (16)

De conferentie van Yalta stond in het

teken van de militaire situatie in Europa: de Russische legers rukten relatief snel op, terwijl de Britten en Amerikanen een ernstige terugslag moesten verwerken in de vorm van het Duitse Ardennen-offensief. (17) Tevens waren, zoals het HAK vermeldt, speciaal Roosevelt en Churchill ervan overtuigd dat zij de hulp van de Sovjet-Unie nodig hadden in de oorlog tegen Japan. In machtspolitieke termen gesproken verkeerde Stalin duidelijk in een voordelige positie. Daar kwam bij, dat Roosevelt, in tegenstelling tot Stalin en Churchill, geen afspraken wilde maken over territoriale kwesties zolang de oorlog nog voortduurde, wat in feite betekende dat hij die regeling van dit soort kwesties wilde overlaten aan de na de oorlog op te richten collectieve veiligheidsorganisatie. Toen op 8 mei Duitsland capituleerde, hadden de Russische legers dan ook het grootste deel van Centraal- en Oost-Europa in "handen", zonder dat er meer afspraken waren gemaakt dan de uiterst vage "Declaration on liberated Europe" en "Declaration on Poland". Over dit tweede document werd door de Amerikaanse militaire attaché in Moskou, Deane, omschreven als "so elastic that the Russians can stretch it all the way from Yalta to Washington without technically breaking it." (18) Tevens werden de Russische eisen met betrekking tot de bevoegdheden en samenstelling van de "Allied Control Commissions" in de wapenstilstandsovereenkomsten met de Oost-Europese landen goedgekeurd, waardoor de Sovjet-Unie hierin een dominante positie verkreeg, overigens naar analogie van het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten in de "Allied Control Commission" in Italië (1943). Misschien hebben deze feiten het HAK verleid tot de onzinnige opmerking dat de geheime overeenkomst tussen Churchill en Stalin van oktober 1944 (19) te Yalta werd bekrachtigd. Alperovitz legt immers een verband tussen deze overeenkomst, de houding van Roosevelt ten aanzien van deze afspraak en de goedkeuring van de Russische eisen met betrekking tot de wapenstilstandsovereenkomsten met de Oost-Europese landen. (20) Het HAK is tesamen met revisionisten

als Fleming, Horowitz en Alperovitz van mening, dat de dood van Roosevelt een breuk betekende in de Amerikaanse buitenlandse politiek ten opzichte van de Sovjet-Unie. Wij daarentegen voelen meer voor de opvatting van Kolko, die zegt dat "The major distinction between Roosevelt and Truman was their phraeseology in achieving the same ends, for Truman had none of Roosevelt's grace and bearing, and was blunt where Roosevelt could be diplomatic or at least pleasant. (...) It was the same policy, but in another coating." (21) Wanneer men stelt dat de Verenigde Staten in 1945, gedreven door zowel een militair als een moreel superioriteitsgevoel, een naoorlogse wereldorde wilde scheppen op grotendeels op haar voorwaarden, dan kan niet ontkend worden dat Roosevelt ook dit soort ideeën in zijn hoofd had. Ook Roosevelt toonde zich bijvoorbeeld in 1944 en 1945 reeds verontrust over de Russische bedoelingen in Oost-Europa; ook Roosevelt twijfelde niet aan de waarde van de atoomhom in de naoorlogse diplomatieke verhoudingen (22); ook Roosevelt zag voordelen in het gebruiken van de economische macht van de Verenigde Staten in de naoorlogse verhoudingen (23). Het verschil tussen Roosevelt en Truman lag vooral in het feit, dat Roosevelt altijd zijn ontembare optimisme met betrekking tot de vorming van zijn naoorlogse ideale wereld zijn scepsis liet overheersen. Alle problemen stelde hij uit in de hoop dat zij opgelost kunnen worden in een collectieve wereldveiligheidsorganisatie. Vandaar ook zijn stelling, dat er tijdens de oorlog niet gesproken moest worden over territoriale kwesties, iets wat later fnuikende gevolgen zou hebben voor de door hem zo vurig gewenste naoorlogse samenwerking tussen de geallieerden. Truman continueerde Roosevelt's politiek van coöperatie met de Sovjet-Unie, hoewel de toon al direct anders werd. "Plain speaking" Harry Truman liet het al 11 dagen ten overstaan van Molotov merken. Dit incident, even als bijvoorbeeld het plotseling verminderen van de Lend-Lease-hulp aan de Sovjet-Unie (en aan het Verenigd Koninkrijk!), lijken een afwijking van Roosevelt's politiek te betekenen. Trumans karakter, "fortright" en "decisive", en het feit dat hij nog

al afhankelijk was van zijn adviseurs waarvan er enkelen een hardere koers ten opzichte van de Sovjet-Unie voorstonden, leidden waarschijnlijk tot enige minder gelukkige beslissingen, die de verhouding met de Sovjet-Unie aanmerkelijk deed verslechteren. Roosevelt echter toonde zich voor zijn dood al verontrust over het Russische optreden in Oost-Europa en er waren tekenen, bijvoorbeeld in zijn houding ten aanzien van de Amerikaanse economische hulp voor het naoorlogse herstel van de Sovjet-Unie, die er op wezen dat ook Roosevelt meer en meer ging overhellen naar een "tough stand" in zijn betrekkingen met de Sovjet-Unie, zoals die door sommige van zijn adviseurs werd voorgestaan (onder andere Harriman). Hiervoor werden al de rol van de atoombom en het terugbrengen (niet stopzetten!) van de Lend-Lease-hulp aangestipt. Het terugbrengen van de Lend-lease-hulp wordt door het HAK niet gezien in samenhang met het geheel van economische betrekkingen tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie. De Lend-Lease kan immers niet los gezien worden van het Russische verzoek voor een naoorlogse lening (gedaan in januari 1945 en hernieuwd in augustus 1945) en de verwachtingen omtrent de Duitse herstelbetalingen. Dit alles wilde Stalin gebruiken voor de naoorlogse opbouw van zijn door de oorlog geteisterd land. In april 1945 wist het Amerikaanse Congress bij de hernieuwing van de Lend-Lease-Act hierin de bepaling te laten opnemen, dat hulp verstrekt onder de Lend-Lease-Act niet gebruikt mocht worden voor "post-war reconstruction". Formeel gezien stond Truman in zijn gelijk toen hij op "V-E-day" het bedrag aan Lend-Lease voor zowel de Sovjet-Unie als het Verenigd Koninkrijk besloot terug te brengen. De Sovjet-Unie interpreteerde dit echter als een "unfriendly attitude" en Truman herriep dan ook onmiddellijk de order! Over deze episode betuigt Truman zijn spijt in zijn memoires: "If I had read the order, as I should have, the incident would not have occurred." (24) Later was dit incident ook onderwerp van gesprek in de "verzoeningsmissie" van Hopkins naar Moskou (mei-juni 1945). Over de lening, die de Sovjet-Unie

van de Verenigde Staten wilde hebben, was in de Verenigde Staten een legalistisch debat gaande. De Export-Import Bank, die een dergelijke lening moest verstrekken, was volgens de wet slechts kredietwaardig tot 700 miljoen dollar, terwijl met de Russische aanvraag een bedrag van 6 miljard dollar gemoeid was. Daarnaast speelde in dit debat de kwestie van het door de Sovjet-Unie eenzijdig vervallen verklaren van de schulden, die de Kerensky-regering in de Verenigde Staten gemaakt had, een rol. Dat de Russische verzoeken voor een lening niet gehonoreerd werden, kan echter niet gerechtvaardigd worden door deze legalistische argumenten, immers in 1946 stapte men vrij gemakkelijk over het bezwaar van de kredietwaardigheid van de Export-Import-Bank, heen, toen het Verenigd Koninkrijk een verzoek deed voor een grote lening voor wederopbouw. Het was echter duidelijk dat de Verenigde Staten, ook al onder Roosevelt, hiermee een stap deed op de weg van het uitspelen van haar economisch potentieel tegen de Sovjet-Unie, over wiens gedrag in Oost-Europa men zeer onstemd was. (25)

Het probleem van de herstelbetalingen hangt op zijn beurt weer samen met de bezettingspolitiek voor Duitsland, een problematiek, die, hoe essentieel ook, vanwege haar omvangrijkheid hier beter buitenbeschouwing gelaten kan worden. (26) Men vervalt immers door een beknopte weergave van dit soort problemen alras in onjuist simplificeren, zoals het HAK op pagina 68 doet. De opmerking lijkt echter op zijn plaats, dat op de conferentie van Yalta werd afgesproken dat het door de Sovjet-Unie geëiste bedrag aan herstelbetalingen (20 miljard dollar) zou dienen "as a basis for discussion". Daarvan zou 10 miljard dollar voor de Sovjet-Unie bestemd zijn. Zowel de Verenigde Staten als het Verenigd Koninkrijk achtten dit bedrag te hoog, waarbij in hun achterhoofd de gedachte aan de gevolgen van het opleggen van te hoge herstelbetalingen aan Duitsland na de Eerste Wereldoorlog speelde.

Wordt Vervolgd in het maart-nummer van dit onnavolgbare blad G R O N I E K

De sleutel
naar uw rijbewijs

F.N.O.P. RIJSCHOOL

H. DE VRIES

METHODISCHE INSTRUCTIE

WIJ GEVEN LES IN:

SIMCA 1501 - DAF 55

Telefoon 050 - 772724

Watermanstraat 9

GRONINGEN

Jos Beeres

SLIJTERIJ - WIJNHANDEL

Oude Jos

VAN LENNEPLAAN 1 DE WIJERT GRONINGEN

telefoon 050 - 251900